

Política Exterior Feminista de Canadá: unha apreciación crítica

Larissa Alejandra Rosales López⁽¹⁾

Andrea Guzmán Rodríguez

Vanessa Jael Muñoz Salgado

Henriette Carmen Mbawmbaw Duran

Fredel Selectos Chávez

Marianne H. Marchand⁽²⁾

Universidade das Américas Poboá

RESUMO: A política exterior feminista de Canadá (PEFC) busca situar a igualdade de xénero no centro das súas estratexias, situándose como exemplo internacional. A introdución de políticas como a *Elsie Initiative* e a *Feminist International Assistance Policy* crearon grandes expectativas para a PEFC. Porén, como son realmente de feministas? Que cambios se poderían aplicar para garantir a súa eficacia inclusiva? Neste traballo realízase unha análise crítica da PEFC examinando os seus elementos. A metodoloxía seguida neste artigo baséase nun tipo de investigación mixto, usando datos cualitativos e cuantitativos, utilizando tanto a lectura da literatura académica como bases de datos oficiais do goberno. Descubrimos que, aínda que a PEFC amosa a súa vontade de transformarse en certas áreas, non hai evidencias de cambios estruturais e non hai congruencia entre a política interior e a exterior. A PEFC non é tan feminista como se cre. Beneficiaríase de incluír unha perspectiva interseccional nas súas políticas. Ademais, recoméndase unha análise exhaustiva dos grupos excluídos se se quere conseguir un cambio transformador.

Palabras chave: Política exterior feminista de Canadá; Política exterior canadense; Política de Asistencia Internacional Feminista (FIAP); incorporación da perspectiva de xénero; igualdade de xénero.

RESUMEN: La Política Exterior Feminista de Canadá (PEFC) busca colocar la igualdad de género en el centro de sus estrategias, posicionándose como un ejemplo internacional. La introducción de políticas como la *Elsie Initiative* y la *Feminist International Assistance Policy* han creado grandes expectativas para la PEFC. Sin embargo, ¿cuán verdaderamente feministas son?

(1) CV de autores e autoras. A Dra. Marianne H. Marchand ocupa unha cátedra en Relacións Internacionais e é profesora-investigadora do Departamento de Relacións Internacionais e Ciencia Política na Universidade das Américas Puebla, onde coordina o Programa de Estudos Canadenses. Ademais, é Associate Senior Fellow do Centre for Global Cooperation Research da Universidade de Duisburg-Essen en Alemaña. É membro do Sistema Nacional de Investigadores (SNI - Nivel 3). A partir de 2021 é editora académica da revista *Third World Quarterly*. Fredel Selectos Chávez, Andrea Guzmán Rodríguez, Vanessa Jael Muñoz Salgado e Larissa Alejandra Rosales López son estudantes da licenciatura en Relacións Internacionais e membros do Programa de Honras; Henriette Carmen Mbawmbaw Duran é estudante da licenciatura en Relacións Internacionais da Universidade das Américas Puebla.

(2) Autora de correspondencia: Dra. Marianne H. Marchand, Dpto. de Relacións Internacionais e Ciencia Política, Universidade das Américas Poboá, Ex-hda. Sta. Catarina Mártir s/n, San Andrés Cholula, 72810 Puebla, México. Correo electrónico: marianneh.marchand@udlap.mx.

¿Qué cambios se podrían implementar para asegurar su efectividad inclusiva? Se realiza un análisis crítico a la PEFC mediante una examinación de sus elementos. La metodología seguida en este artículo se basa en un tipo de investigación mixto, con el uso de datos cualitativos y cuantitativos. Se emplea la lectura de literatura académica, así como bases de datos gubernamentales oficiales. Encontramos que, si bien la PEFC muestra voluntad para la transformación en ciertas áreas, no hay pruebas de cambio estructural y no hay congruencia entre la política interna y externa. La PEFC no es tan feminista como se cree. Se beneficiaría de la inclusión de una perspectiva interseccional en sus políticas. Además, se recomienda un análisis exhaustivo de los grupos excluidos, si se quiere lograr un cambio transformativo.

Palabras clave: Política Exterior Feminista de Canadá; Política Exterior Canadiense; Política de Asistencia Internacional Feminista (FIAP); incorporación de la perspectiva de género; igualdad de género.

ABSTRACT: Canada's Feminist Foreign Policy (CFFP) aims to position gender equality at the center of its strategies, turning them into an international example. The introduction of such policies as the Elsie Initiative and the Feminist International Assistance Policy have set the bar high for the CFFP. However, doubts arise about how feminist they are. What changes could be made to guarantee their effectiveness in terms of inclusivity? A critical analysis of the CFFP is done through the examination of its different elements. The methodology of this article is a combination of qualitative and quantitative approaches. It was found that while CFFP shows some changes in specific areas, there is non evidence of structural change, and non clear connection between domestic and foreign policies. We conclude that Canada's Feminist Foreign Policy is not as feminist as we think. Our recommendations are that it would benefit from embracing an intersectional perspective in its policies and that it is important to involve excluded or marginalized groups in order to generate structural or transformative change.

Keywords: Canadian Feminist Foreign Policy, Canadian Foreign Policy, Feminist International Assistance Policy (FIAP); gender mainstreaming; gender equality.

1. Introducción

Nos últimos sete anos, seguindo a iniciativa de Suecia en 2014, diversos países como Noruega, Francia, México e España adoptaron unha política exterior feminista co fin de sumarse ao combate das desigualdades estruturais a través das súas relacións exteriores. En efecto, Ottawa anunciou a Política Exterior Feminista de Canadá en 2017, buscando que “mulleres, homes, nenos e nenas teñan igualdade de voz e igualdade de dereitos, beneficiándose das mesmas oportunidades; e que vivan gozando da mesma seguridade e protección” (Global Affairs Canada [GAC] 2018, tradución propia). Dentro das políticas por medio das cales se concretou o devandito obxectivo destacan a *Feminist International Assistance Policy* (FIAP) e o Fondo da Iniciativa Elsie. Agora ben, tal como argumentaremos máis adiante, estas e a PEFC en xeral presentan un deseño e resultados insuficientes para significarse como *feministas*.

O presente artigo entende unha política exterior feminista partindo dos postulados do feminismo como teoría das Relacións Internacionais, que afirma que a construción e estudo do Estado e o sistema internacional, non son *xenericamente* neutros. En efecto, conceptos como a guerra, o interese nacional, a forza militar e a demarcación do territorio están cargados de masculinidades (Achilleos-Sarll, 2018). Por iso as decisións sobre conflitos, comercio, migración, medio ambiente, entre outros, tómanse cunha visión nesgada que exclúe non soamente a muller, senón aquelas e aqueloutros non identificados como homes brancos occidentais (persoas indíxenas, discapacitadas, migrantes, LGBTQ+, etc.).

Dito isto, unha PEF basearíase na experiencia cotiá dos grupos vulnerados por estruturas diversas (racialización, condición económica, discapacidade, etc.), partindo de –mais non limitándose a– a estrutura de xénero, que condiciona a axencia de mulleres, homes e a comunidade LGBTQ+. Isto co fin de proporcionar unha análise máis ampla dos asuntos globais e as relacións de poder que diso derivan (Centro de Investigación Internacional, 2020). É necesario sinalar que o xénero por si só é insuficiente para explicar o amplo espectro de opresións derivadas das estruturas mencionadas; de aí a importancia da interseccionalidade de todas. É por iso que a liga Internacional de Mulleres pola Paz e a Liberdade ([WILP], 2021) propón tres eixos básicos para unha PEF: 1) políticas construídas con e para grupos historicamente oprimidos, 2) dignidade e seguridade humana a través do desarmamento e a desmilitarización, e 3) economía social, inclusiva e ambientalista. Estes eixos, como o feminismo, deben ser disruptivos. É dicir, non deben integrarse parcialmente nas axendas existentes ou limitarse á igualdade entre homes e mulleres, senón cuestionar o patriarcado, a colonización, o capitalismo, ao racismo e o militarismo desde unha postura interseccional (Centro de Política Exterior Feminista [CFFP], 2020).

Tomando en conta o anterior, ao longo do presente artigo cuestionarase: ata que punto a PEFC pode considerarse feminista e que factores limitan esa consideración? Para dar resposta a esta interrogante, o artigo comezará cunha breve descrición da política exterior canadense e o *gender mainstreaming*. En segundo lugar, abordarase a historia da PEFC, seguido da análise xeral da mesma. Posteriormente analizaranse a FIAP e o Fondo da Iniciativa Elsie, como exemplos precisos da materialización da política en cuestión, para finalizar cunha serie de reflexións a maneira de conclusión. As críticas á PEFC integraranse en cada sección.

A metodoloxía utilizada é de tipo mixta, posto que a investigación parte de información cualitativa obtida de revisión de bibliografía, complementándose con datos cuantitativos extraídos de bases de datos proporcionadas pola páxina oficial do Goberno de Canadá, que contabilizan os proxectos internacionais financiados polo país, incluíndo aqueles parte da PEFC.

2. Antecedentes

2.1 Política Exterior de Canadá

A política exterior canadense (PEC) é relativamente nova, xa que previamente á década de 1930, os asuntos internacionais dependían de Gran Bretaña por ser un “dominio” (Pena, 2015). Ao final da segunda Guerra Mundial, o ministro de Asuntos Exteriores Louis St. Laurent anunciou en 1947 os principios da PEC: 1. “a política exterior non destruirá a nosa unidade”; 2.

“a liberdade política é unha das ideas que moldea a nosa política exterior”; 3. “o respecto para o dereito (internacional)”; 4. “a política exterior está fundada nunha concepción de valores humanos”; 5. “a vontade de asumir responsabilidades internacionais” (Departamento de Asuntos Exteriores, 1947, n.p.). Con estes principios, que á súa vez se rexen con base ao aliñamento coas Nacións Unidas, Canadá caracterizouse como precursor de iniciativas internacionais, co obxectivo de promover relacións pacíficas mediante o diálogo e a cooperación internacional (Cooper, 2014).

Coa chegada ao poder do Partido Conservador no 2006, a imaxe amigable e o camiño percorrido transformouse. Adoptando medidas agresivas, Canadá chegou a ser partícipe de actividades que incluían a violación de dereitos humanos. Un maior investimento na defensa creou unha falta de apoio público e a posta en cuestión das decisións tomadas, tanto no interior como no exterior. En cambio, tras a chegada do Partido Liberal a finais do 2015, Canadá traballa en regresar aos seus ideais. Baixo o goberno de Justin Trudeau e seguindo os principios de cooperación, en 2017 Canadá acolleu un enfoque feminista en termos de política exterior, co obxectivo de lograr un mundo pacífico, inclusivo, equitativo, e próspero mediante o apoio de asistencia internacional a outros países, implantando a FIAP (Tiessen, 2018).

2.2 Gender mainstreaming

Polo *gender mainstreaming* enténdese comunmente o proceso de avaliar as implicacións en homes e mulleres que teñen as lexislacións, políticas, programas ou calquera outra intervención no ámbito político, económico e social, a fin de promover a equidade de xénero (ECOSOC, 1997: s.n.). Como se pode observar, esta definición reduce o xénero a un asunto exclusivo entre homes e mulleres, excluindo á comunidade LGBTQ+. Baseada na definición orixinal, *gender mainstreaming* busca integrarse en dúas dimensións: 1) na toma de decisións, é dicir, que haxa igualdade de representación de homes e mulleres no proceso de deseño da política ou programa; 2) no público obxectivo, de maneira que os seus resultados cubran as necesidades e intereses de cada xénero (Instituto Europeo da Igualdade de Xénero [EIGE], 2016). Contrario a enfoques previos que deseñaban proxectos específicos para mulleres ou para remediar inequidades, o *gender mainstreaming* pretende que o xénero sexa unha variable en calquera proxecto, baixo a premisa de que ningún é neutral xenericamente e corre o risco de perpetuar a desigualdade (Eerdewijk & Davids, 2014). De aí que a perspectiva de xénero deba estar en cada unha das etapas das políticas públicas: na definición, planificación, acción e revisión (EIGE, 2016). Cómpre sinalar que este achegamento desde as políticas públicas responde ao contexto neoliberal dos anos de 1990, no que o *gender mainstreaming* se volveu central tras a Cuarta Conferencia Mundial sobre a Muller en Beijing en 1995 (Eerdewijk & Davids, 2014).

Por iso é polo que o concepto está tecnocratizado e impregnado de nocións relacionadas coa eficiencia e o apoderamento das mulleres como axentes individuais nun sentido instrumentalista, que moitas veces pasa por alto as relacións de poder e cambios estruturais (Eerdewijk & Davids, 2014; Mukhopadhyay, 2014; Rao & Kelleher, 2005). Outras críticas relaciónanse coa conceptualización do xénero como un substantivo, algo que posúe unha persoa; en lugar dun verbo (*xenerizar*), é dicir, un proceso inacabado que transforma e se transforma a través das políticas. De acordo con Eveline e Bacchi (2010), o goberno canadense cae no erro da definición

substantiva do xénero, pois as súas políticas parten das diferenzas que homes e mulleres teñen, expóndose como obxectivo a inclusión de ambos os xéneros ao acomodar as súas diferenzas, sen cuestionar o *status quo*.

En verdade, a aplicación do *gender mainstreaming* en Canadá ilustra moitas das observacións previas. En primeira instancia, o Goberno de Canadá (2017) adoptou o Plan Federal para a Igualdade de Xénero en 1995 como resposta á Plataforma de Acción de Beijing, retomando a definición exacta de ECOSOC de *gender mainstreaming* (concentrándose exclusivamente en homes e mulleres). Ademais, cita o Banco Mundial para proxectar a equidade de xénero como un asunto de efectividade en beneficio da economía. Ora ben, reconece o impacto diferenciado e potencialmente discriminatorio das políticas segundo o xénero dos receptores e, por iso, o compromiso central do Plan Federal radicou en implantar a Análise Baseada no Xénero (GBA), renomeado GBA+ en 2011 para incluír xéneros diversos e maior interseccionalidade. Esta é unha ferramenta para avaliar as diferenzas sociais e económicas entre homes e mulleres nas etapas de planificación, implantación e resultados dos proxectos. É interesante que o GBA+ contemple explicitamente como abordar as necesidades dos homes para non marxinalos (Goberno de Canadá, 2017). Isto resulta polémico en vista de que o foco de atención deixa de ser o xénero vulnerado (o feminino) –principalmente para obter o apoio de quen se opón ás accións afirmativas–, aínda que é favorable para deixar de equiparar *xénero e muller* como sinónimos.

Antes de proseguir, convén aclarar que o *gender mainstreaming* é tan só unha ferramenta, non unha política *per se* e, polo tanto, non é o mesmo que unha política exterior feminista. Porén, é necesario ocupar o *gender mainstreaming* como primeiro paso para avaliar o impacto diferenciado da política exterior actual sobre distintos grupos, para así deseñar unha política exterior feminista que atenda as súas necesidades e non prolongue desigualdades.

3. Historia da Política Exterior Feminista de Canadá

O achegamento feminista da política exterior canadense foi impulsado pola axenda internacional. As súas orixes datan dos marcos establecidos pola Convención sobre a Eliminación de Todas as Formas de Discriminación contra a Muller (CEDAW) en 1979 e da Plataforma de Acción de Beijing de 1995. Como se mencionou no apartado anterior, o *gender mainstreaming* e o GBA+ xorden neste contexto, unido a outras accións como a reforma da Lei Canadense de Dereitos Humanos para prohibir a discriminación por orientación sexual en 1996 (Husband-Ceperkovic e Tiessen, 2020). Máis tarde, a Resolución 1325 do Consello de Seguridade da ONU do ano 2000 incorporou a dimensión de seguridade, reconecendo o impacto diferenciado da guerra nas mulleres, así como a súa contribución á resolución de conflitos e o mantemento da paz. Como influencia internacional tamén cabe mencionar a inspiración da política exterior feminista de Suecia lanzada en 2014, como sinalou a ex-ministra Chrystia Freeland en 2018 (GAC, 2018).

O anterior traducíuse en accións para alcanzar a equidade de xénero, sobre todo a nivel nacional, aínda que as políticas máis asertivas ocorreron á saída do goberno de Stephen Harper en 2015. Unha das políticas nacionais que son citadas con frecuencia polo goberno ao falar da PEFC é o Plan de Acción Nacional sobre Muller, Paz e Seguridade (NAP-WPS) (2017-2022).

Este substitúe o NAP-WPS publicado en 2010, sumamente criticado pola falta de obxectivos claros, de financiamento, rendición de contas e dunha perspectiva inclusiva de xénero (Husband-Ceperkovic & Tiessen, 2020).

Coa procura do regreso a unha política exterior pacifista e cooperadora, incluíndo unha perspectiva de xénero interseccional, o Partido Liberal fixo do feminismo un eixo central mediante a creación da PEFC (Lamensch, 2020). A FIAP, cuxo deseño foi concibido en consulta frecuente coa sociedade civil, creouse como unha parte fundamental da PEFC (Smith & Ajadi, 2020). Días antes do lanzamento da FIAP, Canadá publicou a súa Política de Defensa en xuño de 2017, que facía clara alusión aos obxectivos da Resolución 1325 do Consello de Seguridade. Así, nese mesmo ano en novembro, implantouse a Iniciativa Elsie para as Mulleres en Operacións de Paz, abordada máis adiante.

Aínda que o goberno non delineou nun documento oficial que accións particulares son consideradas parte da política exterior feminista, o seu proceder internacional xeral denota o intento de aplicar unha perspectiva de xénero. Como mostra, o tema púxose na axenda das reunións do G7 en 2018 Jacqueline O'Neill foi nomeada Embaixadora de Muller, Paz e Seguridade en 2019. Ademais, adoptouse unha visión feminista como parte da Axenda de Comercio Progresista (PTA) nas negociacións do Acordo Integral de Economía e Comercio (CETA) (por iniciativa da comisionada europea Cecilia Malmström desde 2014), do Tratado de Libre Comercio con Chile e do Tratado entre México, Estados Unidos e Canadá (CUSMA para os canadenses), tendo pouco éxito no último caso (Macdonald & Ibrahim, 2019).

Aínda cando non se emitiu un documento que detalle as bases e accións específicas dunha PEFC integral e que Chrystia Freeland deixou o seu posto como ministra de Asuntos Exteriores, o seu sucesor François-Philippe Champagne comprometeuse a traballar coa sociedade civil para desenvolver a política de maneira oficial. Por iso é polo que, en outubro de 2020, se organizou unha serie de conferencias en liña con *stakeholders* para avanzar no tema (Feminist Foreign Policy Working Group, 2021).

4. Análise xeral da Política Exterior Feminista de Canadá

Segundo GAC (2017: vii), a PEFC ten como eixo central os Obxectivos de Desenvolvemento Sustentable. Ademais, dentro da FIAP incluíronse outro cinco áreas de acción: a dignidade humana, paz e seguridade, crecemento que funcione para todos, medio ambiente e acción climática e gobernanza inclusiva. Por iso, a PEFC foi creada co obxectivo principal de incluír a todos os cidadáns e escoitalos por igual. De igual maneira, busca resolver os principais problemas que atentan contra os dereitos humanos. Desde este enfoque, a FIAP é un dos medios para brindar asistencia internacional aos países que o necesitan (GAC, 2017).

O primeiro paso no plan de acción para lograr os obxectivos consiste en colaborar con socios para probar, deseñar e promover novas formas de traballar con organizacións locais de mulleres, especificamente aquelas que aspiran a promover os dereitos das mulleres (GAC, 2017). Dentro desta planificación, destácase o feito de que se pretende incluír non só a mulleres e nenas, se non tamén a homes e nenos, no canto de illalos. Isto facilitaríaa a posta en cuestión dos roles de xénero e evita que os estereotipos persistan.

Smith e Ajadi sinalan que, para crear a FIAP, o goberno canadense tivo que consultar con ONG feministas debido a que non se tiña nin a experiencia nin os fondos para contratar axuda externa (2020, p.373). Consultar con membros da sociedade civil produciu espazos para analizar e criticar ideas e conceptos. Ao mesmo tempo, correuse o gran risco de crear un rumbo sobre o significado de “feminismo”, xa que este concepto non pode *encasillarse* de todo. O Grupo de Traballo de Política Exterior Feminista (GTPEF) xurdiu tras esta situación.

En novembro e decembro do 2020, o GTPEF organizou sete seminarios web que serviron á súa vez como mesa redonda. O resultado destes seminarios foi ampliar os valores fundamentais da PEFC, que inicialmente eran só seis, entre os cales se atopaban incluír obxectivos de transformación e basearse nas prioridades e perspectivas dos movementos feministas en Canadá e o mundo, ter como base os Dereitos humanos e adoptar un enfoque interseccional, dando prioridade á equidade, a diversidade e a inclusión. Despois de realizar os seminarios, engadíronse a promoción e a protección do medio ambiente, o desenvolvemento sustentable, seguir os procesos feministas e promover a rendición de contas (GTPEF, 2021, p. 4).

Non obstante, tras revisar a ampliación dos valores fundamentais xurdiron preguntas importantes: quen define estes valores nun contexto de política exterior, cal é o lugar de encontro dos distintos valores? E onde se xeran as xerarquías entre eles? Na seguinte sección elaboramos este tema.

4.1 A continuidade dun discurso colonial

Ao examinar a mensaxe da ministra Chrystia Freeland sobre a FIAP, pódese destacar a asimilación dos valores canadenses como superiores e como os únicos capaces de lograr a seguridade e prosperidade. No devandito discurso, Freeland sinala: “Hoxe, como canadenses, temos unha grande oportunidade de axudar á xente dos países en desenvolvemento do mundo a unirse á clase media global e ao sistema multilateral que a apoia. (...) Os canadenses están máis seguros e prósperos cando a meirande parte do mundo comparte os nosos valores” (GAC, 2017, i; tradución propia). Á súa vez, a mensaxe da ministra do Desenvolvemento Internacional e a Francofonía, Marie-Claude Bibeau, fala dunha experiencia e vantaxe comparativa, experiencia que o goberno canadense non tiña antes de consultar ás organizacións da sociedade civil. No devandito discurso, Bibeau sinala: “Esta política responde ás recomendacións realizadas por partes interesadas e reflicte os valores canadenses. A política baséase en probas e ten en conta a experiencia e a vantaxe comparativa do Canadá” (GAC, 2017, ii; tradución propia). Ambas as mensaxes logran dúas cousas: establecer Canadá como o líder en PEF e mostralo como o único capaz de realizar a tarefa.

É aquí onde é posible observar o lado “colonialista” da PEFC, que entendemos como unha forma de dominar, controlar e/ou impor unha serie de ideas, valores ou sistemas externos sobre os locais. Xa que, aínda que outorga apoios financeiros a través da FIAP, inconscientemente estase impondo unha perspectiva de xénero desenvolvida nun contexto distinto ao dos países a onde vai dirixida a FIAP. Ademais, os discursos das ministras suman á imaxe de Canadá como o único capaz de salvar á esfera internacional a condición de que se usen os valores canadenses. Isto podería xerar choques culturais. Por exemplo, en Guatemala non se pode falar do feminismo, xa que as mulleres locais o relacionan máis cunha versión oposta do machismo, o que implicaría

que as mulleres poderían pegar aos seus maridos ou que os homes teñen que facer as tarefas domésticas. Entón, cando alguén que traballa coa FIAP baixo os valores canadenses, vai a un sitio cunha perspectiva diferente, pode xerar confusión (Rebecca Tiessen en Carleton, 2020).

Lograr a equidade de xénero que tanto se busca será difícil. Débese rematar co pensamento binario e coas ideas colonialistas que imponen unha perspectiva, xa que só así se poderá facer un traballo en equipo para lograr as metas. Colaborar cos grupos e comunidades dos países receptores é sumamente necesario para evitar esta clase de incidentes: necesítase tomar en consideración o concepto de diversidade e o contexto social.

4.2 O xénero e as “*smart economics*”

A FIAP busca o crecemento inclusivo e suxire unha política integral, onde ás mulleres daráselles un maior acceso a oportunidades económicas para que poidan alcanzar a independencia económica (GAC, 2017, vii). Con todo, isto podería xerar problemas e rumbos, como a aparición da noción da equidade de xénero como *smart economics*, introducido polo Banco Mundial no seu informe “*Gender equality is smart economics*”. O título en si sinálanos que agora se observa o xénero como unha nova estratexia neoliberal de negocios.

En consecuencia, os esforzos concentráronse nun apoderamento tanto individual como económico da muller. Demostrouse que un incremento da participación de mulleres se ve reflectido na procura do cumprimento de obxectivos que beneficien a sociedade en xeral, como a redución dos índices de pobreza ou aumento de participación laboral, entre outros. Con todo, estes obxectivos teñen a finalidade de contribuír ao que se denomina “*smart economics*” (Banco Mundial, 2012). Para evitar que a FIAP perpetúe este tipo de situacións, é necesario facer cambios e desenvolver estratexias distintas, así como evitar que o problema principal de equidade de xénero pase a segundo plano. Por iso, a PEFC debería influír sobre as demais dimensións da política exterior.

É aquí onde atopamos un dos límites da PEFC e a FIAP, pois, a pesar da existencia destas, outras áreas da política exterior non toman en conta os seus valores fundamentais e plans de acción ao momento de aplicarse, como é o caso da política comercial canadense (PCC). A PCC enfócase principalmente en obter beneficios económicos para o Estado e as grandes corporacións mediante os acordos comerciais e accións como as *smart economics*. Á súa vez, dáse prioridade a dar oportunidades ás mulleres que xa son donas dalgún negocio, cando en realidade debería buscarse que a PEFC interveña a favor de todos os grupos de mulleres por igual. O xénero, a raza, a relixión, a localización ou algún outro factor non debería impedir recibir oportunidades. A FIAP podería ser unha boa ferramenta para resolver este problema, implantando as recomendacións e coñecementos do GTPEF e membros da sociedade civil dos países receptores⁽³⁾ (Laura Macdonald en Carleton, 2020).

4.3 Proxectos internacionais financiados por Canadá

Debido ao interese de Canadá por ter un papel de líder na promoción de políticas feministas e na procura dunha equidade de xénero no espazo internacional, ultimamente aumentou-

(3) Este tema desenvolverase máis no apartado 5.1.

se o apoio financeiro a proxectos e iniciativas que promovan principalmente o apoderamento da muller e a equidade de xénero. Isto pódese observar coa análise das bases de datos publicadas polo goberno canadense na súa páxina oficial; nelas, contense a cantidade total de proxectos internacionais financiados por GAC.

Entre 2018 e 2019, os membros da OCDE e do Comité de Axuda ao Desenvolvemento (DAC) destinaron pouco máis de 53 billóns de dólares en proxectos de axuda bilateral que procurasen a equidade de xénero e o apoderamento das mulleres. Durante o devandito período, Canadá foi o país que destinou a maior porcentaxe da súa asistencia oficial para o desenvolvemento (ODA) para o financiamento de iniciativas que buscan a equidade de xénero (OECD, 2021). Nese tempo, destinou o 92 % da súa AOD, o que equivale a 2,745 millóns de dólares. Co fin de comparar estes datos cos proxectos publicados por GAC, nós elaboramos novas bases de datos.

Co uso do software estatístico *Stata*, xeráronse varias bases de datos que se diferencian entre si ao filtrar de distinta maneira os datos da base orixinal publicada por a GAC, a cal contén todos os proxectos financiados que fosen publicados ata marzo de 2021 (GAC, 2021). En primeira instancia, unicamente tomáronse en conta os proxectos cuxa data de inicio partía do ano 2017, isto co fin de soamente contabilizar os proxectos iniciados no mandato de Justin Trudeau, así como establecer unha marxe de límite de dous anos, onde é posible que a iniciativa e preparación dalgúns proxectos empezase durante o goberno do antigo Primeiro Ministro, Stephen Harper.

Tras isto, empregáronse un conxunto de palabras chave (PC) que puidesen ser consideradas dentro do campo semántico de “muller” coas cales se xeraron catro bases de datos que permitiron a clasificación dos proxectos relacionados con temas de xénero. Das 27 variables usadas na base de datos orixinal, buscáronse as palabras chave en cinco delas: “Title”, “Description”, “Executing Agency Partner”, “DAC Sector” e “Policy Markers”.

De acordo con esta primeira base de datos, todos os proxectos contabilizados desde 2017 están relacionados con temas de xénero e apoderamento da muller. Esta situación parece ir en concordancia co discurso manexado por Justin Trudeau e o Partido Liberal, onde a equidade de xénero foi un tópico fundamental no seu goberno. De igual maneira, a porcentaxe de proxectos da índole parece coincidir cos obxectivos establecidos polo FIAP, quen asegura que, como mínimo, o 95 % dos proxectos bilaterais de Canadá que busquen a asistencia no desenvolvemento internacional integrarán a equidade de xénero (Government of Canada, 2020).

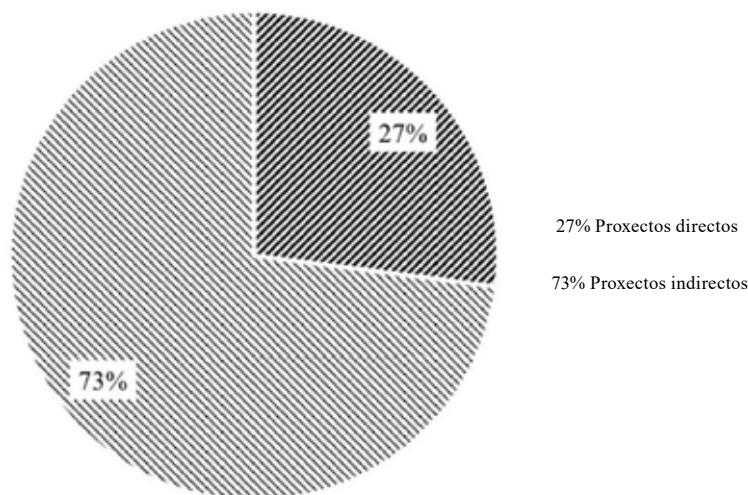
A partir da primeira base xeráronse as seguintes dúas. A segunda base fai referencia a “Proxectos Directos”; é dicir, aos proxectos cuxo obxectivo principal é o apoderamento das mulleres e nenas, así como promover a equidade de xénero. Esta base construíuse ao considerar unicamente os proxectos onde as PC fosen mencionadas no seu título ou no nome da axencia asociada que os executa.

Mentres tanto, a terceira base de datos está formada polos proxectos onde, aínda cando se fomenta a equidade de xénero e o apoderamento da muller, estas accións non son o seu obxectivo principal; polo tanto, denomínase “Proxectos indirectos”. En contraste coa base de “Proxectos directos”, esta base non toma en conta os proxectos onde as PC son mencionadas en “Title” nin en “Executing Agency Partner”; noutras palabras, son o complemento de “Proxectos

Directos”. Desta maneira, soamente estarán os proxectos onde as PC se atopen na descrición destes, nas categorías brindadas polo DAC organizado pola OCDE ou nos marcadores de políticas públicas.

Como se pode apreciar na Figura 1, dos 1.251 proxectos internacionais que buscan a equidade de xénero e a promoción do papel da muller, 338 están directamente vinculados a cumprir este fin, mentres que o resto –é dicir, 913 proxectos– relaciónanse só de maneira indirecta.

Figura 1: Proxectos internacionais relacionados coa muller e temas de xénero

Nota: O gráfico representa o porcentaxe de proxectos directos e indirectos que tratan temas de xénero e muller. Elaboración propia a partir da base de datos provista por GAC.

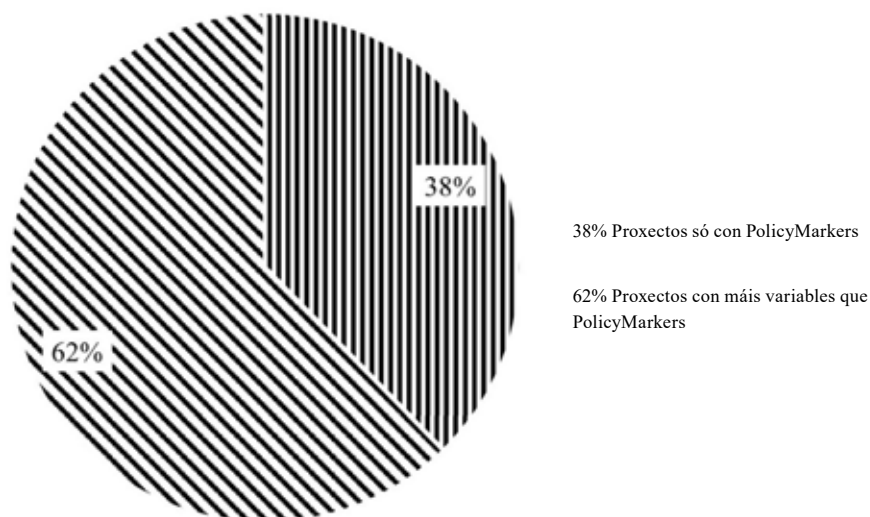
As políticas financiadas por Canadá buscan abordar as necesidades que as mulleres poden ter ao longo de diversas iniciativas internacionais de maneira indirecta, mais non logran centrar os esforzos no obxectivo principal. Por isto, xorden interrogantes tales como: realmente son feministas e buscan un cambio transformador?, buscan resultados a curto prazo, que se traduzan en cifras para presentar en futuras eleccións?, o concepto foi utilizado para dar unha maior validación ás políticas e xustificar certas decisións, así como empatizar con outro sector da poboación?

Finalmente, a última base de datos foi construída a partir da base de “Proxectos indirectos”. A diferenza desta, para que un proxecto forme parte da base é necesario que ningunha das PC estea presente –ademais de “Title” e “Executive Agency Partner”– en “Policy Markers”. A razón para xerar esta base débese a que, a pesar da falta de información que demostrase o cumprimento de accións relacionadas con equidade de xénero e o apoderamento da muller, unha gran cantidade de proxectos estaban categorizados coas etiquetas que fan referencia a temas de xénero ou de mulleres na variable de “Policy Markers”.

Como se pode visualizar na Figura 2, en máis dun terzo dos proxectos indirectos –é dicir, en 344– está a colocarse a categoría de –equidade de xénero– ou etiquetas semellantes sen

que se mencione nas demais variables se se están executando accións relacionadas co tema en consideración. Deste xeito, en 569 proxectos demostrouse que, efectivamente, se abordan temas de xénero e sobre o apoderamento das mulleres.

Figura 2: Proxectos indirectos

Nota: Os “Proxectos só con Policy Makers” refírense a aqueles nos que só se mencionaron os PC na variable Marcadores de políticas. Mentres tanto, en “Proxectos con máis variables que Policy Markers”, as PC atopáronse noutras variables ademais de Policy Markers. Elaboración propia a partir da base de datos proporcionada por GAC.

O feito é que case un 40 % dos proxectos totais son contabilizados como iniciativas que tratan temas de xénero, cando en realidade non se ofrece información suficiente que xustifique a súa inclusión nas categorías. Resulta preocupante que o goberno canadense, que mostrou regularmente o seu obxectivo de ser un líder internacional no apoio ás mulleres a través de políticas feministas, contemple centenas de proxectos dunha maneira aparentemente arbitraria. Tras a análise destes proxectos, púdose atopar que, nalgúns, as ferramentas e medidas utilizadas, non teñen como fin principal promover o apoderamento ou equidade de xénero.

5. A PEFC na práctica: FIAP e Iniciativa ELSIE

5.1 Feminist International Assistance Policy

Como se mencionou en seccións previas, ata o momento a PEFC non conta cun documento específico que delimite o seu contido e alcances, senón que se integra por medio de varias políticas illadas que inciden no actuar internacional de Canadá. Dentro destas políticas pódese mencionar: a PTA; o NAP-WPS; a Iniciativa Elsie, a política de defensa “Fortes, Seguras e Involucradas” e a FIAP. Esta última é á que máis atención se lle presta ao falar da PEFC, polo que vale a pena profundar nela.

Despois dun ano de diálogo con máis de 15.000 persoas en 65 países, a FIAP presentouse o 9 de xuño de 2017 (GAC, 2017). A daquela ministra Marie-Claude Bibeau, sinalou a fin da pobreza como o principal enfoque da política, indicando que só podería alcanzarse a través da igualdade de xénero. De aí vén que o obxectivo da política sexa “(...) erradicar a pobreza e construír un mundo máis pacífico, próspero e inclusivo” (GAC, 2017: ii; tradución propia). Para iso, Canadá comprometeuse a adoptar un enfoque transversal de xénero en todas as súas iniciativas de asistencia internacional; é dicir, que todas as áreas de acción se desenvolverán e implantarán con miras á igualdade de xénero e o apoderamento das mulleres. Concretamente, propúxose que polo menos un 95 % da súa asistencia bilateral para o desenvolvemento internacional para 2020-2021 fose destinado a proxectos que integren ou cuxo obxectivo principal teña ese enfoque. Canadá cumpriu con este compromiso no ano fiscal 2018-2019 (GAC, 2020).

Sobre os compoñentes da FIAP, de acordo con GAC (2017) a política está integrada por seis áreas de acción. A primeira, a máis importante e que intersecta co resto, é a igualdade de xénero e o apoderamento de mulleres e nenas. Esta área de acción ten por obxectivo reducir a violencia de xénero, fortalecer as organizacións que avogan pola muller, mellorar os servizos básicos aos que acceden e optimizar as análises e avaliacións con perspectiva de xénero. A segunda área é a dignidade humana, enfocada en servizos de saúde, nutrición e educación de calidade, así como en prover asistencia humanitaria baseada nas necesidades específicas do público obxectivo. En terceiro lugar, atópase o crecemento económico inclusivo, concentrado sobre todo en aumentar as oportunidades económicas da muller para lograr a súa independencia económica.

O medio ambiente e a acción climática son a cuarta área, orientada a iniciativas para a mitigación e adaptación da crise ambiental, o liderado da muller na axenda e acción, e a súa participación no campo da enerxía limpa. A quinta área fai referencia á gobernanza inclusiva, cuxas accións se relacionan cos dereitos humanos, o Estado de dereito e a participación política da muller. Por último, atópase a área de paz e seguridade, con accións para aumentar a proporción de mulleres na construción de paz, no sector de seguridade e a implantación dunha política de cero tolerancia ao abuso e violencia sexual nestes procesos.

A pesar dos logros alcanzados pola FIAP, cabe sinalar algunhas deficiencias da iniciativa. Do mesmo xeito que a PEFC no seu conxunto, a apreciación de “desigualdade de xénero” na FIAP redúcese á marxinalización da muller e a nena, excluindo, por exemplo, á comunidade LGBTQ+. Se ben a FIAP afirma preocuparse pola discriminación por orientación sexual e identidade de xénero, inclúea dentro da lista de factores identitarios que poderían ter mulleres e nenas (idade, racialización, condición social, etc.). Como defende Brown (2020), a comunidade LGBTQ+ merece ter un lugar central nunha política que busca a igualdade de xénero, posto que este non é unha variable que as conecta, senón que é parte fundacional da súa subxectividade marxinalizada. Así mesmo, a FIAP reforza os roles heteronormativos que oprimen ás mulleres e as nenas, posto que o “apoderamento” parte da posición que ocupan dentro dun modelo de familia heterosexual (Robinson, 2020). Este acompáñase da concepción patriarcal das mulleres como devotas á familia e prudentes economicamente.

Coa creación do FIAP, o goberno canadense buscou usar un enfoque “interseccional” para tomar en consideración a diversidade de mulleres e nenas. Con todo, hai comprensións

diverxentes do que significa interseccionalidade entre os oficiais de GAC e a sociedade civil (Mason, 2019). De igual maneira, a forma en que o termo se usa no documento oficial do FIAP é irregular, aínda cando se utiliza unicamente en dúas ocasións.

Na primeira ocasión, menciónase a importancia do uso dun enfoque feminista en programas de asistencia internacional para desafiar a discriminación que sofren as mulleres ao recoñecer que distintas desigualdades existen en liñas interseccionais (GAC, 2017). Namentres, na segunda ocasión en que é utilizado, afirmase que as mulleres enfrontan discriminación interseccional adicional ao seu xénero, a cal se debe á súa raza, etnia, relixión, idade, ou status de migración, así como outros aspectos que conforman a súa identidade persoal (GAC, 2017). Mentres que na primeira ocasión se destaca a existencia de liñas interseccionais nas que se manifesta algún tipo de discriminación, na segunda ocasión a palabra “interseccional” úsase só para mostrar todas as identidades adicionais que unha muller pode ter, así como para establecelas como causantes da discriminación que sofren as mulleres.

Doutra banda, análises académicas e a sociedade civil achéganse á interseccionalidade facendo referencia á relación entre múltiples formas de opresión e discriminación, así como a maneira en que impactan ás múltiples identidades dunha persoa (Viveiros Vigoya, 2016). Desta maneira, pódese ver a discrepancia no uso de interseccionalidade polo goberno de Canadá e na sociedade civil ou a academia. Por unha banda, o FIAP utiliza o termo como unha ferramenta discursiva que fai referencia a todas as identidades adicionais que unha muller pode ter. Polo outro lado, a sociedade civil e comunidade académica utiliza a “interseccionalidade” para analizar a marxinación e exclusión experimentada pola intersección de mecanismos opresivos. É dicir, mentres que o FIAP o utiliza como sinónimo de “inclusión” (Mason, 2019, p. 7), a sociedade civil o emprega para falar da intersección de opresións e as estruturas que causan esa opresión. Basicamente, o FIAP imaxina a todas as categorías de identidade como “interseccionais”, en lugar dos sistemas de opresión.

Sumado ao anterior, chama a atención a enorme ambición da política pois, textualmente, busca resolver todos os males que afectan á sociedade internacional. Especificamente, a política asegura que “aumentar a igualdade de xénero pode: (...) levar a un crecemento económico forte (...), axudar a diminuír a pobreza extrema (...), reducir a fame crónica (...), traer unha paz de longa duración (...), beneficiar a familias completas (...), apoderar a todos os que son discriminados (...)” (GAC, 2017, p2; tradución propia). É certo que todos eses problemas se enlazan coa desigualdade de xénero, mais desde unha soa política, que ademais ten un entendemento de “igualdade de xénero” moi estreito; é imposible alcanzar tantas metas. Como mostra, é preocupante concibir que o apoderamento de mulleres e nenas traia como consecuencia o mesmo efecto sobre o resto das persoas discriminadas. Cada grupo necesita políticas específicas que atendan as súas necesidades e realidades. Pretender que a FIAP resolva a súa situación como efecto colateral é irresponsable e invisibilízaos.

5.2 Fondo da Iniciativa Elsie

Nesta sección abordarase outro exemplo concreto da aplicación da PEFC, o Fondo da Iniciativa Elsie. Este está vinculado ao tema da paz e a seguridade, pois foi creado para aumentar a proporción de mulleres uniformadas nas operacións de paz da ONU; especificamente, ob-

servadoras militares, axentes de policía e mulleres oficiais do Estado Maior dos países membro (Programa das Nacións Unidas para o Desenvolvemento [PNUD], 2021). O seu nome atribúese á canadense Elsie MacGill (1905-1980), defensora dos dereitos da muller e pioneira na enxeñaría eléctrica e aeronáutica. (Fondo Fiduciario de Asociados Múltiples [MPTF], 2019).

A Iniciativa Elsie xorde para acelerar o alcance da meta da Resolución do Consello de Seguridade 2242 de 2015 sobre duplicar o persoal feminino nos continxentes militares e a policía das operacións de paz para 2020. A pesar de que Resolucións posteriores, a 2236 e a 2447 de 2018, insisten no devandito obxectivo, a meta antóllase distante: a taxa de participación de mulleres aumentou de 4,2 % en 2015 a 5 % (PNUD, 2021).

Ante isto, Canadá lanzou a Iniciativa Elsie en 2017 con dúas modalidades: financiamento de proxectos e *prima*. A primeira modalidade vai dirixida a organismos da ONU ou países que acheguen continxentes e forzas de policía a operacións de paz, con actividades aprobadas que acheguen á meta e o seu orzamento específico. O segundo enfoque consiste en dar unha prima a países que acheguen continxentes e forzas de policía a operacións de paz que despregasen unha unidade *gender-strong* (con alta presenza de mulleres en xeral e en posicións de autoridade, con capacitación en xénero e co equipo necesario para a igualdade de condicións) (MPTF, 2019).

Ademais de ser o fundador da iniciativa, Canadá tamén é o seu maior financiador, seguido de Reino Unido e Países Baixos (PNUD, 2021). O orzamento de 2019-2024 de Canadá para o fondo, que é administrado por medio do MPTF, é de 17,5 millóns de dólares (GAC, s.f.). Aínda que esta cifra é significativa ao comparala cos 33,16 millóns de dólares que Canadá tamén achega ao Departamento de Operacións de Mantemento da Paz, é unha cantidade bastante modesta en relación aos 314,09 millóns de dólares destinados ao total de asistencia internacional do sector de “prevención e resolución de conflitos, paz e seguridade” (GAC, 2020).

Para pechar esta sección, convén sinalar algunhas das críticas á Iniciativa Elsie. En primeira instancia atópase a premisa da “plusvalía” que achegan as mulleres ás operacións de paz. De acordo con Baldwin e Taylor (2020), este suposto atribúe unha gran responsabilidade ás mulleres, que deben demostrar o seu valor aumentando a eficacia das operacións e a paz sostida a longo prazo, mentres que a plusvalía dos homes non se cuestiona. De igual forma, as mesmas autoras critican o argumento da ONU sobre a visión de “modelos a seguir” que terán as mulleres locais ao ver as uniformadas. Isto reforza concepcións esencialistas erróneas, coma se as motivacións, ideoloxías e identidades de todas as mulleres fosen homoxéneas polo simple factor de xénero.

Así mesmo, Henry (2020) argumenta que a iniciativa reproduce desigualdades xeopolíticas e de xénero. Isto en vista de que aumenta a proporción de mulleres uniformadas do Sur Global (ex. India e Ghana) despregadas en operacións de paz, mentres que as mulleres do Norte Global permanecen nas oficinas corporativas da ONU. Ademais, unha política exterior feminista debería apostar pola desmilitarización. Unha comunidade en situación de conflito necesita expertos civís en reconciliación e resolución de conflito, non máis persoal militar.

Aínda se se aceptase o enfoque da iniciativa tal cal, decepciona a estreiteza dos seus obxectivos. En efecto, os principais indicadores de impacto son: a porcentaxe de mulleres uniformadas despregadas, a taxa anual de cambio destas, a proporción de mulleres en altos mandos

e a porcentaxe de unidades *gender-strong* (MPTF, 2019). Como se pode observar, non se mencionan cambios transformacionais específicos, como sería a redución da violencia sexual, por mencionar un exemplo. Estes resultados serían importantes de medir, xa que cal é a utilidade de integrar a máis mulleres nesta institución, se a súa lóxica patriarcal queda intacta.

6. Conclusións

As interrogantes da presente investigación buscaron deducir ata que punto a PEFC pode considerarse feminista e que factores poden limitar esta consideración. A análise realizada atopou que Canadá parece utilizar a PEF para auspiciar o seu prestixio internacional. A demostración de vontade política existe, mais a PEF segue tendo límites na súa aplicación. Isto pódese observar no incremento de financiamento para proxectos que buscan a equidade de xénero e tamén na creación das iniciativas e políticas presentadas no artigo. En particular, acertáronse algunhas críticas á estrutura e execución da PEFC, tomando en conta os parámetros atopados ao comezo.

O problema principal da conceptualización da “interseccionalidade” é que, tras a súa definición, se pode concluír que as identidades son as causantes da discriminación, cando –en realidade– son as estruturas de poder as que a provocan. Ademais, móstrase a discriminación interseccional como unha preocupación adicional ou secundaria, xa que ser muller ten unha relevancia primaria. Ao colocar as outras identidades como “adicionais” pódese concibir unha discriminación cara a estas: mentres que a orientación sexual e a identidade de xénero son “secundarias”, as mulleres cisxénero e heterosexuais son o eixo central para a PEFC.

En canto ao discurso colonial, vimos que se corre o risco de que os valores canadenses permanezan sobre os locais debido a que estes se vexan como inferiores. Para romper co ciclo de colonialismo, tense que abordar o tema de valores fundamentais en diálogo coas comunidades receptoras, sen que se impoña unha xerarquía a priori dos valores. Só co diálogo se poderá entender mellor o contexto social das comunidades locais e deseñar plans de acción que vaian acorde ás súas crenzas, estruturas sociais e usos e costumes. Tense que buscar chegar a un equilibrio entre o estranxeiro e o local.

Como se sinalou na análise, necesítase tomar unha perspectiva integral para asegurar o apoderamento económico das mulleres ou equidade de xénero, a cal implica xerar iniciativas máis aló do emprendedurismo (neoliberal). Igualmente, para atender ao obxectivo da paz non é suficiente incorporar mulleres nas forzas armadas e as forzas do mantemento da paz da ONU. É dicir, requírese ampliar o enfoque da Iniciativa Elsie.

Finalmente, suxerimos as seguintes recomendacións, co fin de cumprir o tres eixos básicos para unha política exterior feminista, os cales xa foron indicados na introdución. Tal como sinala a WILP (2021), o primeiro elemento consiste na construción de políticas cuxa prioridade é enfocarse nas necesidades dos grupos vulnerables. O segundo compoñente establece a importancia de protexer a dignidade e seguridade humana a través do desarmamento e a desmilitarización. O último eixo decreta a implantación disruptiva dunha economía social, inclusiva e ambientalista. Así mesmo, tense que instituír unha congruencia interseccional na PEFC para o establecemento de políticas transformativas con éxito.

Indubidablemente, e a pesar da nosa lectura crítica da súa PEF, Canadá foi pioneiro en canto á súa política exterior feminista e segue a ser a certo modo un modelo que se pode (e debe) adoptar e adaptar noutros países. A PEFC beneficiárase de ter un diálogo continuo coa sociedade civil, así como co sector académico feminista, e manterse baixo avaliación simultánea para asegurar a súa funcionalidade.

Bibliografía

- AYLWARD, E., e BROWN, S. (2020). Sexual Orientation and Gender Identity in Canada's "Feminist" International Assistance. *International Journal*, 75(3), pp. 313–328. <https://doi.org/10.1177/0020702020953425>
- BACCHI, C.; EVELINE, J. (2010). Gender Mainstreaming or Diversity Mainstreaming? The Politics of "Doing". En C. Bacchi y J. Eveline (Eds.), *Mainstreaming Politics: Gendering Practices and Feminist Theory* (pp. 311-334). University of Adelaide Press. Obtido de: <https://www.jstor.org/stable/10.20851/j.ctt1t30564>
- BALDWIN, G. e TAYLOR, S. (2020). *Uniformed Women in Peace Operations: Challenging Assumptions and Transforming Approaches*. International Peace Institute. Obtenido de: www.jstor.org/stable/resrep25267.
- Banco Mundial. (2012). World Development Report 2012: Gender Equality and development. Obtido de <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/4391>
- BRAWLEY, M et al. (2014). *Canadian politics*. En: Canadian Politics (6th Ed.) (pp. 419-436). University of Toronto Press.
- BROWN, S. (2018). All About That Base? Branding and the Domestic Politics of Canadian Foreign Aid. *Canadian Foreign Policy Journal*, 24(2), pp. 145-164. doi: 10.1080/11926422.2018.1461666
- Canada's Feminist Foreign Policy: Past, Present, Future*. [Conferencia web]. Dept. of Political Science, Carleton University. (30 de octubre 2020) Obtido de: <https://carleton.ca/polisci/2020/canadas-feminist-foreign-policy-past-present-future/>
- Centro de Xenebra para a Gobernanza do Sector de Seguridade. (s.f). *The Elsie Initiative: Barriers to Deployment*. Obtido de: <http://mptf.undp.org/document/download/22070>
- Consello de Seguridade. (2015). Resolución 2242 (2015), S/RES/2242 (2015). Obtido de: http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/5a1d09804a348d37a386af207bacc4c/UNCS_Resol2242_Mujeres_Paz_Seguridad.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=5a1d09804a348d37a386af207bacc4c

- Consello Económico e Social das Nacións Unidas. (1997). Report on the Economic and Social Council for 1997, a/52/3, 18 September 1997. Obtido de: <https://www.un.org/womenwatch/daw/csw/GMS.PDF>
- COOPER, A. et al. (2014). *Canadian politics*. En *Canadian politics* (6TH ed., pp. 459-473). University of Toronto Press.
- DELGADO PERALTA, M. (2020). A política exterior feminista de México y la agenda de la sostenibilidad 2030. *Revista Mexicana de Política Exterior*, (118) pp. 131-138.
- Department of External Affairs. (1947). The Foundations of Canadian Foreign Policy in World Affairs. Duncan & John Gray Memorial Lecture by The Right Honourable Louis St. Laurent, Secretary of State for External Affairs. En *Statements and Speeches*. Transcrito por Russil Wvong. Obtido de: <http://www.russilwvong.com/future/stlaurent.html>.
- EERDEWIJK, A., e DAVIDS, T. (2014). Escaping the Mythical Beast: Gender Mainstreaming Reconceptualised. *Journal of International Development*, 26(3), pp. 303–316. doi: 10.1002/jid.2947
- EVELINE, J., e BACCHI, C. (2010). What are We Mainstreaming When We Mainstream Gender? En: EVELINE, J., e BACCHI, C. (Ed.) *Mainstreaming Politics: Gendering Practices and Feminist Theory*. University of Adelaide Press. Obtido de: <https://library.oapen.org/bitstream/handle/20.500.12657/33166/560246.pdf?sequence=1#page=109>
- Feminist Foreign Policy Working Group. (2021). *What We Heard: Feedback from Discussions on Canada's Feminist Foreign Policy*. Obtido de <https://www.amnesty.ca/sites/default/files/FFP%20What%20We%20Heard%20EN.pdf>
- Fondo Fiduciario de Asociados Múltiples. (2019). *Fondo de la Iniciativa Elsie para la participación de las mujeres uniformadas en las operaciones de paz: términos de referencia 2019-2024 (renovables)*. Obtido de: <http://mptf.undp.org/document/download/23707>
- Global Affairs Canada. (2017). *Canada's Feminist International Assistance Policy. Government of Canada*. Obtido de: <https://www.international.gc.ca/world-monde/assets/pdfs/iap2-eng.pdf>
- Global Affairs Canada. (2018). *Address by Foreign Affairs Minister at the Top 25 Women of Influence Luncheon*. Government of Canada. Obtido de: <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2018/12/address-by-foreign-affairs-minister-at-the-top-25-women-of-influence-luncheon.html>
- Global Affairs Canada. (2018). *Address by Minister Freeland to Open the Women Foreign Ministers' Meeting*. Gobierno de Canadá. Obtido de: <https://www.canada.ca/en/global-affairs/news/2018/09/address-by-minister-freeland-to-open-the-women-foreign-ministers-meeting.html>
- Global Affairs Canada. (2020). *Statistical Report on International Assistance: Fiscal Year 2018-2019*. Obtido de <https://www.international.gc.ca/gac-amc/assets/pdfs/publications/sria-rsai-2018-19-en.pdf>
- Global Affairs Canada. (2021). Project Browser. Government of Canada. Obtido de: <https://w05.international.gc.ca/projectbrowser-banqueprojets/>
- Global Affairs Canada. (s.f.). Project Profile — Elsie Initiative Fund for Women in UN Peace Operations. Government of Canada. Obtido de: [Tempo Exterior / 42 \(terceira etapa\) - xaneiro/xuño 2021](https://w05.international.gc.ca/project-</p></div><div data-bbox=)

- browser-banqueprojets/project-projet/details/P007462001
- Government of Canada. (2017). Mainstreaming of a Gender Perspective. Global Affairs Canada. Obtido de <https://www.international.gc.ca/world-monde/funding-financement/mainstream-integration.aspx?lang=eng>
- Government of Canada. (2020). Elsie Initiative for Women in Peace Operations. Obtido de: https://www.international.gc.ca/world-monde/issues_development-enjeux_developpement/gender_equality-egalite_des_genres/elsie_initiative-initiative_elsie.aspx?lang=eng
- Husband-Ceperkovic, T., y Tiessen, T. (2020). “Beyond the Binary: Sexual Orientation and Gender Identity in Canadian Foreign Policy”. En: Tremblay, M; Everitt, J (Ed.), *The Palgrave Handbook of Gender, Sexuality, and Canadian Politics* (pp. 401-419). Palgrave Macmillan.
- Instituto Europeo de la Igualdad de Género. (2016). *What is Gender Mainstreaming?* Obtido de <https://eige.europa.eu/publications/what-gender-mainstreaming>
- LAMENSCH, M. (2020). *Canada's Feminist Foreign Policy*. The Canadian Encyclopedia. Obtenido de <https://www.thecanadianencyclopedia.ca/en/article/canada-s-feminist-foreign-policy>
- MACDONALD, L., e IBRAHIM, N. (2019). *Canada's Feminist Trade Policy: An alternative to Austerity Trade Politics?* McMaster University. Obtido de: <https://socialsciences.mcmaster.ca/austerity-and-its-alternatives/documents/laura-berlin-2019-to-post.pdf>
- Mason, C. L. (2019). Buzzwords and Fuzzwords: Flattening Intersectionality in Canadian aid. *Canadian Foreign Policy Journal*, 25(2), 203–219. Obtido de: <https://doi.org/10.1080/11926422.2019.1592002>
- MUKHOPADHYAY, M. (2014). Mainstreaming Gender or Reconstituting the Mainstream? Gender Knowledge in Development. *Journal of International Development*, 26(3), 356–367. doi: 10.1002/jid.2946
- Organización para a Cooperación e o Desenvolvemento Económicos. (2021). *Aid in Support of Gender Equality and Women's Empowerment*. Canadá. Obtido de: <https://www.oecd.org/development/gender-development/aid-in-support-of-gender-equality-2021.pdf>
- Programa das Nacións Unidas para o Desenvolvemento. (2021). *Elsie Initiative Fund for Unformed Women in Peace Operations. Multi-partner Trust Fund Office*. Obtido de: <http://mptf.undp.org/factsheet/fund/EIF00>
- RAO, A.; KELLEHER, D. (2005). Is There life After Gender Mainstreaming? *Gender and Development*, 13(2), pp. 57-71. doi: 10.1080/13552070512331332287
- SANTÍN PEÑA, O. (2015, Junio). *La política exterior Canadiense en el Gobierno de Stephen Harper: Entre la convicción y la polémica*. Obtido de: http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1870-35502015000200125
- SMITH, H. e AJADI, T. (2020). Canada's Feminist Foreign Policy and Human Security Compared. *International Journal*, 75(3), pp. 367–382. DOI: 10.1177/0020702020954547
- THOMPSON, L.; CLEMENT, R. (2019). *Defining Feminist Foreign Policy*. International Center for Research on Women.
- TIESSEN, R.; SWAN, E. (2018). “Canada's feminist foreign policy promises: an ambitious agenda for gender equality, human rights, peace, and security.” En: Hillmer, N.; Lagasse,

- P. (Ed.) *Trudeau and Canadian Foreign Policy* (pp. 187-205). Palgrave Macmillan.
- TURENNE- SJOLANDER, C.; STIENSTRA, D.; SMITH, H. A. (2003). *Feminist Perspectives on Canadian Foreign Policy*. Oxford University Press.
- WANG, Q. (2020). *The Decomposition of Wage Differentials between Immigrants and Natives in Canada*. University of Ottawa.